

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

גליון מספר 25

נשלח חינם מידי שבועיים, להצטרפות: meorothamishpat@gmail.com

י"ח באלול תשע"ה

כתובת חתנים

דיני הכתובה, קנייניה והסבר הכתוב בה

חייב לכתוב כתובה

חייב אדם לכתוב כתובה לאשתו, ונחלקו אם חיובה מדין תורה או דרבנן. אסרו חכמים לשהות עם אשה בלא כתובה אפילו שעה אחת. טעם התקנה היא, שלא תהא האשה קלה בעיניו להוציאה מביתו¹³⁷. במקום שלא נהגו לכתוב כתובה, אין איסור לשהות בלא שכתב כתובה משום שמשועבד אף בלא שטר כתוב¹³⁸. והאידינא נהגו לכתוב כתובה בכל מקום, ואסור לשהות עם אשה בלא כתובה. ויש שכתבו שרק הביאה נאסרה בלא כתובה, והייחוד לא נאסר לדעה זו¹³⁹ (אם לא כתב כתובה, ואינו יכול לכתוב מיד, יכול ליתן משכון אצל אשתו כערך הכתובה, וי"א שדי שיכתוב לה צ'ק, עד שיכתוב כתובה כדין¹⁴⁰).

אם אבדה הכתובה המקורית, אף שנותר צילום, יש לכתוב כתובה חדשה בנוסח 'כתובה דאירכסא'. ישנה מחלוקת הפוסקים אם ניתן לסמוך על הכתובה שנכתבה בעת הנישואין ומצויה ברבנות. נמצאה הכתובה, יקרעו אחת מהן, ועדיף שישאירו את השנייה¹⁴¹. או שיעבירו על אחת קו ויכתבו שאינה ניתנת לגבייה.

כתובה שעומדת להמחק, ילכו לבית הדין ויכתבו שטר חדש: 'הטפסת כתובה'. אולם אם נמחקה כבר והעדים אינם זוכרים את העדות, יכתבו כתובה חדשה מזמן שני, בציווי הבעל ומדעתו.

נקרעה הכתובה, נפסלה¹⁴². ואם נקרעה מעט במקום הקפלים יכתבו 'הטפסת כתובה'.

הכלול בחיובי הכתובה

בכתובה¹⁴³ כלולים חיוב¹⁴⁴ הכתובה עצמה, תוספת כתובה¹⁴⁵, ואחריות על הנדוניה והנכסים שהכניסה אשתו. כמו כן יש בה חיוב לזון ולפרנס את אשתו על פי הפסוק: 'שארה כסותה ועונתה לא יגרע'.

¹³⁷ כתובות נז. ב"ק פט. רמב"ם אישות י, ח. שו"ע אהע"ז סי' סו סעי' ג. וראה ב"ש סק"א וב"ח בדעת הרמב"ם שאינו איסור אלא חיוב שיהא כתובה.

¹³⁸ ב"י אהע"ז סי' מה, ט"ז שם סק"א.

¹³⁹ ר"ן הביאו הרמ"א בסי' סו סעי' א.

¹⁴⁰ ב"ש אהע"ז סי' סו סק"ח וכן ח"מ ס"ק יב.

¹⁴¹ כך עולה מהשו"ע באהע"ז סי' ק סעי' יג שכתב לגבי מי שהוציאה שתי כתובות שבתלה שנייה את הראשונה.

¹⁴² שו"ע חו"מ סי' נב סעי' א. וראה מחלוקת סמ"ע סק"ח וש"ח סק"ח בנקרע לגמרי במקום הקפלים אם פוסל הכתובה.

¹⁴³ בכתובות פב: איתא שרשב"ג תיקן שכל נכסי האישי משועבדים לכתובה.

¹⁴⁴ מעמדה של הכתובה הינה כשטר ראייה, שכן משועבד נפשיה תחילה. ואין צורך להקנות השטר לבעל בטרם שכותבים את הכתובה. הגמ' בגיטין בדף כ: הצריכה שהשטר יהא של המוכר כדי שיהא 'ספר מקנה'. התוס' שם כתבו שאין צריך להיות כן בשטר הלואה, אך התוס' רי"ד הצריך שיהא השטר של הלווה. וראה בקצוה"ח בסי' סו ס"ק כג. שטר כתובה הינו התחייבות וכשטר קניין, אך מנגד הינו רק כראייה, כיון שגם מבלעדי השטר חייב בחיוביו, והוי רק כשטר ראייה. נחלקו בדבר הפוסקים; הקצוה"ח בסי' מה סק"ב הבין שהוי שטר ראייה, ואילו האמרי בינה הלואה סי' טו הגדיר את הכתובה כשטר קניין. וביש"ש כתובות פ"ד סי' לא באר כי פועל השטר הכתובה במשהו. ובספר הכתובה כהלכה עמ' עט הביא מחידושי הרי"ם אהע"ז בסי' סו סק"ג שאין צריך להקנות את הכתובה מתחילה לבעל, שכן הוי שטר ראייה.

¹⁴⁵ נחלקו הר"ן והמרדכי אם יכול לכתוב את החיובים יחדיו, או שמא יש לציין בנפרד. הרמ"א בסי' סו סעי' ז הביא את שתי הדעות.

סכום הכתובה הינו מאתיים זוז לבתולה, ומאה זוז לאלמנה, גרושה, חלוצה, גירת (כשהתגיירה מעל גיל ג' יום) ובעולה. נחלקו התנאים והראשונים אם כתובת בתולה הינה מדאורייתא¹⁴⁶, או מדרבנן¹⁴⁷. לסוברים שהיא מדרבנן יש להשיטת מהנוסח: 'דחזו ליכי את המילה: מדאורייתא'¹⁴⁸. לשו"ע עיקר כתובה שווה 120 גרם כסף טהור, ולהרמ"א 960 גרם כסף טהור.

תוספת כתובה הינה חיוב שהבעל מקבל על עצמו¹⁴⁹, והינו וודאי מדרבנן. חיוב זה חל באמירה בלבד בלא מעשה קניין נוסף¹⁵⁰, אומנם יש שסברו חיוב זה רק ע"י קניין שמקבל על עצמו¹⁵¹. סכום התוספת אינו קבוע, אך נהוג

¹⁴⁶ תוס' כתובות בדף י: וכן סבר הרמ"א בסי' סו סעי' ו. ולדידיה כתובה שווה כפי שכתבה תורה: 'חמישים כסף כמוהר הבתולות'. הרי הוא פי עשר משיעור פדיון הבן, שהוא חמישה שקלים של תורה. ובשו"ת עזרת כהן, כתב שאף אם כתובה דאורייתא, נתנו להכמים כח וסמכות להכריע למי יתן כדאורייתא, ולמי כדרבנן.

חמישים שקל של מוהר הבתולות, הינם מאתיים זוז. שהרי כל שקל הוא 4 זוז, כפי שפירש רש"י בשמות ל יג. ה"זוז" ו"דינר" הם אותה מטבע עצמה. ומבואר בגמ' בקידושין יב. שהדינר 6 מעות, והמעה 2 פונדיונים, והפונדיון 2 איסרים, והאיסר 8 פרוטות. הגאונים כתבו (כמו שהובא ברי"ף שם, וברשב"א שבועות לח ע"ב, וכ"פ השו"ע חו"מ סי' פח ס"א ואבה"ע סי' כז ס"י) שהפרטה היא משקל חצי שעורה. ונמצא לפי זה שדינר הוא 192 פרוטות, שהם 96 מעורות. וכן גם הזוז – שכאמור הדינר והזוז הם אותו הדבר.

חשבון זה מבואר ברמב"ם (בפ"י מאישות ה"ח) להדיא, וז"ל: "ומשקל כל דינר שש ותשעים מעורות, והדינר הוא הנקרא זוז בכל מקום". לפי זה שיעור מאתיים זוז של כתובה, אם הוא 25 דינרי כסף של תורה (כהשו"ע) הוא כדלהלן: 25 דינרי כסף של תורה הם 150 מעות, שהם 300 פונדיונים, שהם 600 איסרים, שהם 4800 פרוטות, שהם 2400 מעורות של כסף טהור. ואם שיעור כתובה הוא 200 דינרים של תורה (כהרמ"א), הוא פי שמונה, היינו 38,400 פרוטות, שהם 19,200 מעורות של כסף טהור.

כעת עלינו לדעת מה הוא משקל השעורה, בערכים של ימינו. הגאונים לא מסרו לנו את משקל הפרטה לפי משקל שהיה בזמנם, אלא אמרו שהפרטה היא "משקל חצי שעורה". וביאר החזון איש (חו"מ סי' טז סק"ח) שהטעם שמסרו לנו את השיעורים במשקל הצומח ולא במשקל הגרם הוא "בהיות שהמשקל אינו תולדת טבעי, אלא מוסכמי בכל דור, אין לו סגולת הנצחי למסור בו שיעורי התורה. ולכן שיערו הגאונים את שקל הקודש במשקל השעורה שמשקלו טבעי ומתקיים בכל דור". כלומר ש'גרם' (וכיוצ"ב שאר מידות שבני אדם קבעו, כגון 'מטר' או 'קוב' או 'דקה'), יכול להשתנות לפי החלטת בני"א, ונמצאו כל שיעורי התורה משתנים. משא"כ טבע הבריאה לא ישתנה לעולם, ולכן הגאונים מסרו את המשקל בצמוד לעולם הצומח. משקל השעורה לא נשתנה כלל והוא אחד חלקי עשרים מגרם, וממילא הפרטה היא אחד חלקי ארבעים של גרם אחד. כ"כ החזו"א (שם באות ל): "ושמעתי מפי נאמן ששקל את הגרא"ם ומשקלו כ' מעורות, שהם 40 פרוטות". וכ"כ גם הגר"ח נאה (בשיעורי תורה מהדו"ק אות ז) דבגרם אחד יש 40 פרוטות. ולפי זה, אם שיעור כתובה הוא 4800 פרוטות (כהשו"ע) פירוש הדבר הוא 120 גרם כסף טהור. ואם שיעור הכתובה הוא 38,400 פרוטות (כהרמ"א), פירוש הדבר משקל 960 גרם כסף טהור.

שיעור כתובה שכתב השו"ע באהע"ז סי' סו סעי' ו הוא 37.5 דרהם. שהינם מאתיים זוז/ דינר. בכל סלע יש ארבעה זוזים וא"כ הם 25 דינרי כסף, וכיון שכל דינר הוא דרהם וחצי, א"כ שיעור כתובה הוא משקל 37.5 מטבעות של דרהם. לפי השיעור הנז' מהחזו"א והגר"ח נאה ששקלו ונמצא בגרם 20 מעורות, יוצא שכל דרהם משקלו 3.2 גרם. כ"כ הגר"ח נאה (בשיעורי תורה מהדו"ק עמוד ז). וא"כ, שיעור כתובה שכתב מרן בשו"ע שהוא 37.5 דרהם (לפי מאתיים זוז של רבנן), הוא במשקל של זמנינו 120 גרם כסף טהור (37.5 כפול 3.2). ומתאים עם מ"ש לעיל שהכתובה היא 25 דינר שכל אחד תשעים ושש מעורות (ונמצא יחד 2400 מעורות), וכיון שבגרם יש 20 מעורות, נמצא שיעור כתובה 120 גרם (2400 לחלק ל-20).

ולהסוברים שמאתיים זוז הם של תורה, דהיינו במשקל פי שמונה, השיעור הוא משקל 960 גרם כסף טהור.

אונקיות כסף של ימינו שוה ל 31.1035 גרם, כך שבקילוגרם אחד יש 32.15 אונקיות. נמצא שכדי לדעת כמה עולה קילו כסף עלינו להכפיל את מחיר האונקיה ב- 32.15

יש להתעדכן במחיר האונקיה בכל יום ע"י החברות המייבאות כסף לארץ. וי"א שיש להוסיף היטלי יבוא ומע"מ, וכן המרת הדולר לשקל. הרי נמצא שיש לברר את מחיר הבורסה לאונקיה בדולרים, להכפיל את סכום הדולרים ב- 32.15, ולהוסיף עוד דמי יבוא ומע"מ.

¹⁴⁷ הגאונים, רמב"ם הלכות אישות פ"י ה"ז והשו"ע אהע"ז בסי' סו סעי' ו.

¹⁴⁸ אמנם הרא"ש סבר שחיוב כתובה אומנם מדרבנן, אך נכון לומר חזו ליכי מדאורייתא, שכן יש ליתן זוז צורי שהוא דאורייתא. ולפי"ז אף בכתובת אלמנה היה נכון לכתוב חזו ליכי מדאורייתא. אך הב"ש כתב מחמת זה שזכאית רק לזוזי דרבנן.

¹⁴⁹ כתובות בדף נד; שו"ע אבהע"ז בסי' סו סעי' ז. מנהג שקיבלו על עצמם.

¹⁵⁰ משנה בכתובות בדף נא: טור בסי' סו בשם רב האי גאון. השו"ע בסי' סו סעי' ח כתב שאין צריך קניין נוסף על הנאמר בעת הנישואין.

¹⁵¹ הרמ"א בסי' סו סעי' ח כתב: "יש חולקין". והרי הצריך קניין. וראה בח"מ ס"ק לד שלא מצא מי שחולק על כך.

באשכנז (ברוב המקומות, והוא מנהג פולין כמבואר בנחל"ש שבאשכנז גופא נהגו לכתוב "ליטרין") לכתוב לבתולה מאה זקוקים¹⁵² ולא למנה, גרושה ובעולה חמישים זקוקים. ואין להם לשנות¹⁵³.

כמו כן מקבל הבעל על עצמו אחריות על הנדוניה והנכסים שהכניסה אשתו. על נכסי צאן ברזל הבעל מקבל אחריות אם יאבדו או ינזקו הנכסים שהכניסה, שיהא חייב לשלם את שוויים. נכסי מלוג אינו חייב באחריות, אך מקבל על עצמו חיוב כספי בשל השימוש שלו בהם. נהגו לקצוב חיוב זה במאה זקוקין לבתולה ולחמישים לבעולה וגרושה.

דינים בכתיבת הכתובה

אין להוסיף, למחוק ולשנות לאחר חתימת העדים. ואם עשה כן פסל את השטר¹⁵⁴. ואם נצרך לתקן, יש לקיים את התיקון או המחק (בהעברת קו על הטעות). יוסיפו למטה את השינוי שעשו או מחקו, ויחתמו על כך העדים. ויכתבו כך: 'תיבה זו/ תיבות אלו נמחקו'. או: 'נכתבו בין השיטין'. 'מחוץ השורה'. ויחתמו על העדים. יש הסוברים שבשמות הזוג לא מועיל תיקון.

נמצאה טעות לאחר יום החופה, לא יועיל לתקן (אא"כ העדים זוכרים את הקניין, והינם לפנינו), וצריך לכתוב כתובה חדשה, ויכתבו נוסח: 'כתובה דאישתכח בה טעותא'.

יש להקפיד שלא יחרוג ממוקום סיום השורה. וכן לא יכתוב בין השורות. ואם עשה כן, יקיים השטר בסופו ויכתוב שכן נעשה, ויחתים עדים על כך.

¹⁵² כהיום שאין לנו מטבע של "זקוק", נחלקו הדעות איך משערים את הזקוקים בכתובה: י"א שערך הוא שיעור כסף טהור שהיה בהם (י"א 42, וי"א 46, וי"א 57.6 ק"ג כסף), וי"א שערכם הוא היחס שהיה בינם לבין שיעור עיקר הכתובה (י"א פי ארבע – וא"כ היינו 3.8 ק"ג כסף, וי"א פי שנים וחצי – וא"כ היינו 2.4 ק"ג כסף). ויש עוד דעות. ולמעשה נחלקו הפוסקים כיצד להגבות; ונראה דיש לומר בזה המוציא מחבירו עליו הראיה, ומשלם כסכום הפחות שביניהם. וכיון שנפלו כו"כ מחלוקות במחיר הזקוקים, יש סוברים שבזמנינו גם בני אשכנז צריכים להוסיף כסום במטבע של היום, כדי שיהיה הסכום ברור לאשה ותהא סמכה דעתה.

כמה הם מאתים זקוקים

הנחלת שבעה (סי' יב תחילת אות מט) הביא חילוקי מנהגים בין ברייניש שנהגו לחשב כנגד כל זקוק זהוב אחד, ובפולין נהגו לחשב כנגד כל זקוק שני זהובים, ובליטא נהגו להחשיב כל זקוק לשאק אחד שהוא זהוב פרנקיש אחד שהוא שנים וחצי זהובים פולניש, ובפוזנא נהגו להחשיב כל זקוק ל-0.48 זהוב פולניש. נסביר את חילוקי המנהגים הללו.

מאתים הזקוקים נקבעו לכתחילה כדי להעלות את סכום הכתובה לארבע מאות זוז, ובראשיתם היה למאתים הזקוקים ערך של ארבע מאות זהובים. אבל הזהוב הוא מטבע זהב, והזקוק הוא מטבע כסף, וערך הכסף לא נשאר באותו יחס למול הזהב אלא פעמים שערך הכסף עלה ביחס לזהב ופעמים ירד, ולפעמים גם חישובו את המטבעות אל מול ערךן בברזל ושאר פירי דעלמא (כמבואר בתוס' בכורות מט: ד"ה אמר) וממילא שוב נשתנה היחס שביניהם, ולכן נוצרו הרבה שינויי ערך ממקום למקום ומתקופה לתקופה בהערכת השווי של מאתים הזקוקים. מעתה נחלקו הדעות: שיטה א' היא להעריך את המאתים זקוקים בכספים של כל מקום וזמן במדינות הנ"ל כפי שהם, מאתים פשוטים, עד שישבו להיות בערך של ארבע מאות זהובים שנתכוונו אליהם בתחילה. שיטה ב' היא להתייחס אל הזקוקים כמטבע גמורה של כסף שהיתה בזמן הראשון, ומעתה בכל דור ודור לשער את אותו משקל של כסף במחיר הקיים באותו הזמן. שיטה ג' היא שלזקוקים אין כלל ערך מצד עצמן, והערך הוא רק החישוב של היחס שהיה בתחילה בין מאתים הזקוקים לבין עיקר הכתובה, שלזה מתכוונים – להוספת האחוזים הללו, ולכן כך יש לחשב בכל דור עד היום, ולהוסיף את הפרש האחוזים הללו על שווי עיקר הכתובה בכל דור.

גם השיטות הסוברות שגובים דווקא "מאתים זקוקים" כמו שכתוב בכתובה (ולא מאתים זהוב). נחלקו אם המכוון ל"זקוק" בתור מטבע בעל ערך קבוע, כלומר שווי הכסף שבו, וכך יש לחשב בכל דור, או שלא היה למיטת הזקוקים ענין לקבוע שיעור זה לדורות, אלא כוונתם היתה ליחס שהיה אז בין שווי מאתים זקוקים לשווי מאתים זוז של עיקר הכתובה, שאת היחס הזה יש לשמור בכל דור בתור התוספת הקבועה של כל חתן לנלתו. וכן דעת הגר"ח נאה (בשיעורי תורה סימן ג אות מד), שכיון שחשבון המאתים זקוקים בזמנם היה פי שניים מהעיקר, ולמדו כן ממה שבי"ד של כהנים היו כותבין ד' מאות זוז – פי שניים, קבעו שהתוספת הקבועה לכל ישראל תהיה ג' כ"כ פי שנים מכתובת בתולה, ובזמנם זה היה מאתים זקוקים, ולפי"ז יש להעריך גם בכל דור ודור את התשלום הזה, פי מאתים זוז. וכיון שכתובת בתולה דאורייתא לשיטתו היא 961.5 גרם כסף צרוף, א"כ התוספת שהיא פי ארבע, היא 3,846 ק"ג כסף טהור.

אבל דעת החזון משה (אבה"ע סי' סו ס"ק כב) שיש לחשב בזמנינו את ערך הזקוק כפי ערך הכסף הנקי שבו. כי אמנם בדור שהיה בו זהוב התכוונו לזהוב – שהיה מקביל לזקוק, וגם בדורות שאח"כ שעדיין היו זהובים המשיכו לגבות ערך ארבע מאות זהובים בכתובה אע"פ שהשתנה היחס שבין הזקוק לזהוב שבאותו מקום. ומעתה עשה החזון"א חשבון (ביור"ד סי' קפב אות יט ובח"מ סי' טז אות ל) מהו המשקל בכסף טהור של מאתים זקוקים, ועלה לו שהם 57.6 ק"ג כסף טהור.

גם בשו"ת אגרות משה (אבה"ע ח"ד סימנים צא צב) משמע שיש לשלם את שיעור הכסף שהיה במה שקראו "זקוק". אבל לפי השיעור שחישב שם האגרו"מ, 200 זקוקים עולים 100 פונט, וזה 42 קילוגרם כסף טהור.

בפסקי הדין הרבניים (כרך יא עמוד 383) פסק הגר"ע יוסף, דכיון שמכל החשבונות עולה שהשיטה הכי מקילה היא שערך מאתים זקוקים היו רק פי 2.5 מערך מאתים זוז, המוציא מחבירו עליו הראיה, וכן יש לפסוק שאין לחייב את הבעל לשלם את המאתים זוז אלא רק פי 2.5 ממה שיקבעו באותו תשלום את עיקר כתובה.

האגרות משה (אבה"ע ח"ד סי' צב ד"ה עכ"פ) באר שכתובים זקוקים כדי שידעו שלכל הפחות הוא משלם מחיה של שנה, כמו שהיו הזקוקים בזמנם. וכן יש לשלם בכל דור. והחתן מתחייב על דעת מה שיפסקו ב"ד כמה הוא שיעור זקוקים.

¹⁵³ ראו"ן הלכות כתובות: 'תקיננו לעני ולעשיר, שלא לבייש את מי שאין לו'.

¹⁵⁴ השו"ע חו"מ בסי' מד סעי' ה'.

בנוסחים המודפסים משאירים מקום ריק להוספת הפרטים האישיים של הזוג וסכום החיוב בכתובה. לעיתים רבות לאחר שמילאו את הפרטים בכתב יד, נותר חלל ריק שעשוי לפסול את השטר, כיון שיכול כל אחד להוסיף שם פרטים כאוות נפשו. לכן יש למלא את החללים הללו בקו או באופן דומה, ונקרא מילוי זה 'טייט'. יש לטייט את הכתובה לפני חתימת העדים. טייט אחרי כן, לא פסל את הכתובה, אלא אם כן טייט ביום אחר.

יש הנוהגים לכתוב את המילה 'וקנינא' לאחר הקניין שנעשה עם החתן תחת החופה, בכדי שלא יהא שקר שמעיד שקיבל קניין בטרם שהתרחש¹⁵⁵. אולם יש שלא חשו לכך¹⁵⁶, שכן השטר הינו ראייה ומקבל תוקף רק תחת החופה, ואין מניעה לכתוב קודם לכן 'וקנינא', ומטעם כן גם כתוב 'ואמר לה הוי לי לאינתו' בטרם אמר כן. ברם יש הנוהגים לעשות קניין ולכתוב 'וקנינא' קודם החופה, בכדי שתכתב הכתובה בנחת וביישוב הדעת¹⁵⁷.

עדיף להמנע מכתבת ראשי תיבות¹⁵⁸.

נמצאו העדים פסולים - אם עידי הכתובה היו פסולים, יש לכתוב כתובה חדשה בתאריך שנכתבת. אך אם עידי הקידושין נפסלו ועל הכתובה חתמו עדים אחרים כשרים, אין צורך בכתבת כתובה חדשה.

כתיבת התאריך

יש לכתוב בכתובה את התאריך שבו נעשה הקניין עם החתן, וחתימת העדים עליו¹⁵⁹. כתובה ללא זמן כשרה¹⁶⁰, אך יכתוב אחרת עם זמן.

יש לכתוב יום בשבוע, תאריך העברי בחודש, ומניין השנים מבריאת העולם. אין צריך לכתוב שעות¹⁶¹, ולא מניין השנים מחורבן הבית¹⁶². לא כתב 'בשבת' או 'לבריאת העולם' - כשר¹⁶³.

כתיבת הימים: באחד בשבת¹⁶⁴, בשני בשבת, בשלישי בשבת, ברביעי בשבת, בחמישי בשבת, בששי בשבת.

כתיבת ימי החודש: יום אחד¹⁶⁵, שני ימים, שלשה¹⁶⁶ ימים, ארבעה ימים, חמשה ימים, ששה ימים, שבעה ימים, שמנה ימים, תשעה ימים, עשרה ימים. **מכאן ואילך בלשון יחיד**¹⁶⁷: אחד עשר יום, שנים עשר יום, שלשה עשר יום, ארבעה עשר יום, חמשה עשר יום, ששה עשר יום, שבעה עשר יום, שמנה עשר יום, תשעה עשר יום, עשרים יום, אחד ועשרים יום, שנים ועשרים יום, שלשה ועשרים יום, ארבעה ועשרים יום, חמשה ועשרים יום, ששה ועשרים יום, שבעה ועשרים יום, שמנה ועשרים יום, תשעה ועשרים יום.

צורת כתיבת התאריך: כך וכך ימים (או כ"כ יום או יום אחד) לחדש (כתיב חסר) פלוני (להבדיל מגט שבו כותבים ירח פלוני).

בראש חודש: אם חודש מעובר כותב: יום שלשים לחדש פלוני, שהוא ראש חדש פלוני. בא' דראש חודש אדר שני, שהוא ל' דאדר ראשון יכתוב: יום שלשים לחדש אדר הראשון שהוא ראש חדש אדר השני¹⁶⁸.

כתיבת שם החודשים: ניסן, אייר, סיון, תמוז, אב, אלול, תשרי, מרחשון, כסלו, טבת, שבט, אדר, אדר הראשון אדר השני.

כתיבת מניין השנים: חמשת אלפים ושבע מאות ושבעים וחמש. ושבעים ושש. ושבעים ושבע. ושבעים ושמונה. ושבעים ותשע. ושמונים. ושמונים ואחת. ושמונים ושתיים. ושמונים ושלש. ושמונים וארבע. ושמונים וחמש. לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן...

תאריך מוקדם: נכתב בכתובה זמן מוקדם מהיום בו עומדים, הכתובה פסולה. אך אם כתבו בסופה לפני חתימת העדים: 'שטר דנן איכתוב ביום פלן ולא אחתים עד יום פלן - כשר'. אם נכתבה הכתובה ביום בתאריך של היום

¹⁵⁵ במנהגי מהרי"ל נישואין, ומהר"ם מינץ סי' קט.

¹⁵⁶ מרדכי גיטין רמז שמב, הובא ברמ"א אהע"ז סי' סו סעי' א. וכ"כ מהר"י ברונא סי' צד וסי' לה.

¹⁵⁷ ובספר כתובה כהלכה עמ' פז הביא שיש שהצריכו לכתוב כתובה לפני כניסה לחופה, שלא ישהה עם אשתו רגע בלא כתובה.

¹⁵⁸ ערוך השולחן בחו"מ בסי' מב סק"ד.

¹⁵⁹ רמ"א אהע"ז בסי' סו סעי' א: 'אין לעדים לחתום הכתובה אלא לאחר שקיבל החתן קנין לפנייהם. ויש מקומות שמקילין בזה'.

¹⁶⁰ שו"ע חו"מ בסי' מג סעי' א. אך לא יוכל לגבות ממשועבדים בלא זמן, ועל כן יכתוב אחרת, או יראה לעדים, ש"ך סק"ב.

¹⁶¹ עזר מקודש בסי' סו.

¹⁶² אף שנהגו כן בחלק מנוסחי הכתובות.

¹⁶³ והשו"ע בסי' מג סעי' ב, ד.

¹⁶⁴ כתב בראשון, אין צריך לתקן.

¹⁶⁵ ולא ביום אחד. נחלת שבעה סי' ו.

¹⁶⁶ רמ"א אהע"ז סי' קכו סעי' ד כתב מלא ב'ו' שלושה, כשר. וכן שמונה.

¹⁶⁷ כתב ימים - כשר. רמ"א אהע"ז סי' קכו סעי' ד.

¹⁶⁸ אהע"ז בסי' קכו סעי' ו.

וקבלת הקניין היתה רק בערב, יש אמרו שכשרה, כיון שאינה כשאר שטרות אלא מעשה ב"ד היא¹⁶⁹. אך יש הסבורים שרק אם היתה החופה ביום כשרה, אולם אם נעשתה החופה בערב, הכתובה פסולה¹⁷⁰. אם היו עסוקין באותו עניין ונמשך הדבר, וודאי כשירה הכתובה, כדין שטרי מומן שהיו עסוקין באותו עניין¹⁷¹.

תאריך מאוחר: נכתב בכתובה זמן מאוחר מהיום בו עומדים, הכתובה כשרה, אף שהקניין נעשה יום קודם לנכתב. ואין לעשות כן לכתחילה, שכן מיחזי כשיקרא¹⁷². על כן יש שנהגו לא לכתוב את זמן הכתובה מבעוד יום, כאשר החופה וקניין הכתובה יערכו בלילה.

אם ישנה סתירה בין תאריך היום לבין תאריך החודש, השטר כשר¹⁷³.

כתיבת שם המקום

אין כותבים את מקום כתיבת הכתובה, אלא את מקום עמידת החופה והקניין שקיבל החתן את הכתובה. לא כתבו את שם המקום, הכתובה כשרה¹⁷⁴. אך אם כתבו מקום אחר, הכתובה פסולה¹⁷⁵.

כתיבת שמות בני הזוג

יש להקפיד ולכתוב את שמות בני הזוג במדוייק. ויוסיף את שם המשפחה¹⁷⁶. הרב מרדכי שטרנברג שליט"א מסר שנוהג לכתוב רק בראשונה את שם המשפחה. ואמר שמו"ר הגר"א שפירא זצ"ל נהג לכתוב בשם החתן 'למשפחת' ובשם הכלה כתב 'לבית'. שם שלא הוחזק שלושים יום אין לכותבו, והוא פוסל את הכתובה.

אם יש לחתן או לכלה שני שמות, יכתוב את שניהם¹⁷⁷, אך אם כתב את השם העיקרי שבו הכל קוראים לו, די בכך¹⁷⁸. שם שנשתקע ונשכח אין כותבין אותו. ואם נשכח לאחר שנכתבה הכתובה, א"צ לכתוב אחרת¹⁷⁹.

אין כותבים כינוי שמות בכתובה¹⁸⁰. ואם רצו לכותב יקדימו ויכתבו לזכר: 'דמתקרי'. ולנקיבה: 'דמתקריא'¹⁸¹. ואם יש להם שם בשפה אחרת, יקדימו ויכתבו: 'המכונה'. אך אם הקדים וכתב לפני השם המקורי 'המכונה', השטר פסול¹⁸².

לא יודע מהו שם האב: י"א שלא יכתוב אלא את שם החתן¹⁸³. וי"א שיכתוב שם אמו¹⁸⁴. וי"א שיכתוב שם הסב¹⁸⁵.

בן מאומץ: יכתוב: 'בן מי שנשכח שמו ונקרא בן פלוני שגידלו'. ואם כתב רק את שם אביו המאמץ, כשר¹⁸⁶.

גר: חתן או כלה גיורים, יכתוב 'בן אברהם אבינו'. 'בת אברהם אבינו'¹⁸⁷.

169 ש"ך בסי' מג ס"ק לד.

170 אגרות משה אהע"ז ח"ד סי' קה, ג.

171 שו"ע חו"מ סי' מג סי' טז. וראה שם סעי' יז.

172 שו"ע חו"מ סי' מג סעי' יג.

173 שו"ע חו"מ סי' מג סעי' ה ובאהע"ז בסי' קכו סעי' כא.

174 שו"ע חו"מ סי' מג סעי' כב.

175 שו"ע חו"מ סי' מג סעי' כא ובש"ך ס"ק מא.

176 אגרות משה אהע"ז סי' קעה.

177 נחלת שבעה פרק יב אות טז: 'יש לדקדק בכתובה בכל דבר שמדקדקים בגט, כדי שאם ח"ו יקרה מקרה שיגרש אחד את אשתו ולא יהיו יודעין דקדוק כתיבת שמו או שמה או בשמות אבותם, יהא נלמד מספר כתובה'. ולפי זה היה ראוי לכתוב בשמות המכונה.

178 שו"ע אהע"ז קטט סעי' א. כתובות כד: בבעיא אם מעלין משטרות ליוחסין. אך בב"ב קעב. גבי אם השמות משולשין יכתבו סימן ככהן או ישראל, משמע שבעלמא אין צריך לכך. תרומת הדשן הצריך לכתוב את היחוס, אך הב"ב באהע"ז סי' קטט כתב שלא פוסל את השטר ולא גרע מכתב רק כינוי שכשר. הרמ"א בסי' קטט סעי' א הביא את שתי הדעות וסיים: 'נראה להו לסמוך להקל במקום דחק, אבל לכתחילה יש לכותבו'. הב"ש שם ס"ק יד הביא מהלבוש להחמיר ולהצריך גט אחר. אך הט"ז שם ס"ק טז הקל כמכשירים.

179 אגר"מ אהע"ז ח"ד סי' קד.

180 שו"ע אהע"ז סי' קטט סעי' א: 'אין כותבים שם חניכה'.

181 שו"ע אהע"ז סי' קטט סעי' טז.

182 ב"ש בסי' קטט ס"ק כד.

183 שו"ע אהע"ז סי' קטט סעי' ט.

184 דגול מרובה בסי' קטט. וחת"ס ח"ב סי' מא.

185 שבט בנימין סי' עו.

186 רמ"א בחו"מ בסי' מב סעי' טו.

187 שו"ע אהע"ז סי' קטט סעי' כ.

כהן או לוי: לרמ"א יש לכתוב את יחוסם: 'בן פלוני הכהן/הלוי'¹⁸⁸. ולא מעכב¹⁸⁹.

יש לברר מעמדה של הכלה אם בתולה, בעולה, גרושה, גיורת – יש לכך השלכות בכתיבת נוסח הכתובה. בכתובת גרושה יציינו זאת¹⁹⁰, ואם לא יצינו הרי היא פסולה¹⁹¹. ובמקום 'בתולתא' יכתבו 'מתרכתא'¹⁹². ובמקום 'מוהר בתוליכי' יכתבו 'מוהר מתרכותיכי'. או סתם: 'מוהרייכי'. ויש שסותמים וכותבין: 'כסף זוזי מאה'. כתובתה מדרבנן ולא מדאורייתא. ולא יכתבו 'מבי אבוה'. ואף נקראת 'מרת'.

בכתובת אלמנה יכתבו: 'ארמלתא', 'כסף ארמלותיכי'. וכתובתה מדרבנן ולא מדאורייתא. ונקראת 'מרת'.
ואם היא אלמנה וגם גרושה כותבים מתרכתא (כגרושה) בין אם התאלמנה ולאחר מכן התגרשה מבעלה השני ובין אם להיפך.

ואם היא חלוצה כותבים 'חלוצתא'.

בכתובת בעולה יכתבו: 'בעולתא'¹⁹³. או 'איתתא דא', או 'כלתא דא'. ולא כותבים 'מוהר בתוליכי' אלא 'בכתובתיך'.
בכתובת גיורת יכתבו: 'גיורתא', וכתובתה מדרבנן. ויכתבו: 'בכתוביך'. ונקראת 'מרת'.
בכתובת יתומה שאין לה אב, או שאין הנדוניה משלו - אין כותבין 'מבי אבוה', אלא 'מבי נשא'. ואם אין לה אב כותבין רק 'דהנעלת ליה בין בכסף וכו'.

הסכום שיש לכתוב בכתובה

בכתובת בתולה, או אלמנה וגרושה מהאירוסין יש לכתוב מאתיים בכתובתן. וכעת שנהוג שמסמיכים את האירוסין לנישואין כל שהתאלמנה או נתגרשה וכן גיורת כתובתן מנה¹⁹⁴.

לחרשת ושוטה, אין כתובה. אך אם כתב לה בעלה, כתובתה קיימת. חתן חרש ושוטה אין נישואין ואין כתובה, אך תיקנו מדרבנן לחרש נישואין וכתובה¹⁹⁵.

הקניין של החתן

החתן צריך לקרוא ולכל הפחות להבין את שכתוב בכתובה ומתחייב עליו¹⁹⁶. אולם אף אם לא מבין, די שידוע שרצה ומתרצה במה שהרב עושה עימו קניין ומחתים אותו¹⁹⁷.

אחד העדים¹⁹⁸ או אחר, מקנה סודר לחתן עבור ובשם הכלה, והחתן מקבלו וזוכה בסודר, ובכך מתחייב ומשתעבד בכל חיוביו. החתן יגביה את הסודר לכתחילה ג' טפחים. ואם חפן את הסודר בתוך ידו, אינו צריך להגביהו.

הסודר יהא בגודל שיש בו ג' אצבעות על ג' אצבעות (6 על 6 / 7½ על 7½ ס"מ). ויש להמנע מליקח מטפחת של האולם, או מאדם ללא רשות מפורשת לבצע בסודר קניין¹⁹⁹. ('בד"כ הרב דואג להביא 'סודר'). ניתן לעשות את הקניין בכל חפץ וכלי כגון עט וכדו'.

הקניין יתבצע בפני עדים כשרים²⁰⁰. נהגו שהחתן חותם על הכתובה²⁰¹, ויוסיף ויציין שהוא החתן²⁰².

¹⁸⁸ כתובות כד: בבעיא אם מעלין משטרות ליוחסין. אך בב"ב קעב. גבי אם השמות משולשין יכתבו סימן ככהן או ישראל, משמע שבעלמא אין צריך לכך. תרומת הדשן הצריך לכתוב את היחוס, אך הב"י באהע"ז סי' קכט כתב שלא פוסל את השטר ולא גרע מכתב רק כינוי שכשר וכ"כ בשו"ע אהע"ז סי' קכט סעי' יט. הרמ"א בסי' קכט סעי' ז הביא את שתי הדיעות וסיים: 'נראה להו לסמוך להקל במקום דחק, אבל לכתחילה יש לכתוב'. הב"ש שם ס"ק יד הביא מהלבוש להחמיר ולהצריך גט אחר. אך הט"ז שם ס"ק טז הקל כמכשירים.

¹⁸⁹ שו"ע בחו"מ בסי' מב סעי' א בשאר שטרות, אם ניכר מי חתם ולא משולשין בעיר. ובשמות העדים וודאי שלא יעכב מדינא.

¹⁹⁰ רמב"ם הל' יבום חליצה פ"ד ה"ד. רמ"א אהע"ז סי' סו סעי' יא, ב"ש ס"ק כה.

¹⁹¹ פת"ש באהע"ז סי' סו סק"ח בשם חת"ס. אא"כ הינה גם גיורת, שדי באיזכור שהינה גיורת.

¹⁹² רמ"א אהע"ז סי' סו סעי' יא. ובמפתות עצמו הביא הפת"ש סק"ח מהנודע ביהודה שיכתבו כן, והחת"ס אהע"ז ח"א סי' קלג סבר שיכתוב רק 'פלניתא דא'. ובאגרות משה סי' קא האריך לומר שניתן לכתוב לה 'בתולתא דא'.

¹⁹³ ב"ש אהע"ז סי' סו ס"ק כה.

¹⁹⁴ שו"ע אהע"ז סי' סז.

¹⁹⁵ שו"ע אהע"ז סי' סז סעי' י.

¹⁹⁶ שו"ע חו"מ סי' מה. אהע"ז סי' סו סעי' יג.

¹⁹⁷ כסף קודשים בגיליון השו"ע חו"מ סי' מה.

¹⁹⁸ שו"ע חו"מ סי' קצה סעי' ג. כן הלשון בכתובה שהעדים החתומים מעידים: 'וקנינא מיניה'. וכן בסמ"ע סי' קכג ס"ק כא. וראה ט"ז שם.

¹⁹⁹ שו"ע אהע"ז סי' כח סעי' יז.

²⁰⁰ שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' שא ולבושי מרדכי אהע"ז סי' מט.

²⁰¹ כתובות קב. שו"ע חו"מ סי' מ. וראה יביע אומר ח"ג אהע"ז סי' יג שמהני שלא יטען שלא ידע ולא הבין.

²⁰² נחלת שבעה סי' יב אות ע.

העדים חותמים רק לאחר הקניין, בין אם היה הקניין תחת החופה ממש, בין שהיה הקניין לפני ובסמוך לחופה²⁰³. מנהג חלק מעדות הספרדים, שהחתן תוקע כף בשבועה על חיובי הכתובה, ושלא ישא אשה על אשתו²⁰⁴.

עדי הכתובה

החתן מייחד שני עדים כשרים, ללא זיקה משפחתית לחתן או לכלה, ואף לנשות העדים לא היא זיקה משפחתית. וכן לא יהיו העדים עצמם קרובים זה לזה²⁰⁵.

פסולי הקרבה הם: אב, אח, בן, דוד, אחיין, בן-דוד – בין מצד אב בין מצד אם, אף אם אשתו היא בת דודה. קרוב שהוא יותר רחוק מכך, אומנם כשר, אך יש להמנע לכתחילה מליתן לו להעיד. וראה בספר הנישואין כהלכתם (עמ' רל"ו) לגבי רביעי ברביעי,

פסולי עדות הם: קטן ואשה אינם יכולים להעיד. ואף מי שמלאו לו 13 אך טרם הביא שערות, לא יעיד²⁰⁶. חרש, סומא – פסולים לעדות זו²⁰⁷. כמו כן פסולים מי שעברו עבירה שיש בה מלקות בין בעבירות שבין אדם למקום בין עבירות לחבירו²⁰⁸.

סתם תלמיד חכם בחזקת כשר, וסתם עם הארץ בחזקת פסול²⁰⁹. ונהגו שהעדים מקבלים על עצמם חזרה בתשובה ובכך חוזרים לכשרות גם לו היה בהם פסול.

יש נהגו שלא למנות את השדכן כעד, אם טרם קיבל שכרו.

מחותנים כשרים להעיד ביחד²¹⁰.

על העדים לקרוא את הכתובה לפני שחותמים²¹¹ ולהבין את הנכתב²¹². ואפשר שדי בכך ששמעו את שקראו בפני הציבור הנאספים²¹³. כן יש עליהם לדעת שם החתן והתרצותו לקבל על עצמו חובות הכתובה.

העדים יחתמו בשמם המלא: 'נאום פלוני בן פלוני' (יש נהגו להוסיף שם משפחה) עד'. באופן ברור ולא בראשי תיבות, שיכירו מי העיד. כתב שמו בלבד ולא כתוב 'עד'²¹⁴, י"א שהכתובה פסולה²¹⁵. העדים יכולים לחתום בגופן ובלשון שונה מהנכתב בכתובה, אך חתימתן של העדים תהיה תואמת וזהה באותה לשון.

העד הראשון חותם בצמוד לסיום נוסח הכתובה, ולא ישיר חלל ריק, והשני יכתוב תחתיו, בלא להותיר רווח ביניהם.

הקראת הכתובה

מקריאים את הכתובה בפני הנאספים, לאחר ברכת האירוסין, בכדי לעשות הפסק בין הכוס של ברכת האירוסין לכוס של הנישואין. יש לקרוא את הסכום בקול²¹⁶. לא יתרגם את הנוסח, כיון שישנן מילים וחיובים שיש מחלוקת בביאורם והגדרתם. אך לא חייב לקרוא בקול את כל הנוסח, ויכול להשמיט מילים שעלולות להביך.

²⁰³ בחו"ל (בארצות אשכנז לכל הפחות) היה המנהג הרגיל שעושים קניין וחותמים לפני החופה, אך בארץ המנהג בד"כ שחותמים תחת החופה (ובד"כ עושים אז גם את הקניין) ויש שמקדימים לפני החופה במקרה שכתוב בכתובה התאריך של היום והחופה מתחילה בפועל רק לאחר השקיעה או סמוך לה לפניה (כך שאם יחתמו לאחר קריאת הכתובה זה יהיה כבר לאחר השקיעה) שלכאורה צריך היה לכתוב את התאריך של מחר. אכן יש שהשיגו על כך, שהרי בצד התועלת של מניעת החשש לשטר מוקדם יש נזק של (מיחזי כ) שקרא בחתימת העדים על הכתובה שיש בה גם עדות על הקידושין עצמם – לפני שנעשו.

²⁰⁴ סדר החליצה (ראה רעק"א שם סק"א שמרן הב"י חיבר את סדר החליצה) ס"ק מו: 'כל אדם משביעין אותו בעת הנישואין, שלא ישא אשה על אשתו'. ולפי"ז השבועה נסבה רק על חיוב זה. אך הרדב"ז ח"ד אלף רצב והמב"ט ח"ב סי' נ כתבו שהשבועה על כל תנאי כתובה, וכן עולה מהחיד"א בחיים שאל ח"ב סי' לח אות מח.

²⁰⁵ שו"ע חו"מ סי' לג סעי' א וסעי' יז.

²⁰⁶ שו"ע חו"מ סי' לה סעי' א.

²⁰⁷ שו"ע חו"מ סי' לה סעי' יא, יב.

²⁰⁸ שו"ע חו"מ סי' לד.

²⁰⁹ שו"ע חו"מ סי' לד סעי' יז.

²¹⁰ שו"ע חו"מ סי' לג סעי' ו.

²¹¹ כתובות קט. שו"ע חו"מ סי' מה. ואפשר שהאידינא שהכתובות מודפסות ונוסחן אחיד, שיש להקל שיקראו רק את השמות והסכום המצויין.

²¹² ש"ך בסי' מה סק"ב.

²¹³ גיטין יט: שו"ע חו"מ סי' מה, וכסף הקודשים. ובשו"ע אהע"ז סי' סו סעי' א.

²¹⁴ שו"ע אהע"ז סי' קל סעי' יא וסעי' יב.

²¹⁵ ב"ש אהע"ז סי' קל ס"ק כח טעמא דמילתא, משום דחיישין שלא חתם לשם עדות. אך אם כתב גם את שם אביו, וודאי דעתו לשם עדות והשטר כשר, סמ"ע חו"מ סי' מה סק"א. והנחלת שבעה סי' ב אות יב כתב שרק לגבי גט נאמר האי דינא, ולא בכתובה, שכן לשון העדים הוא וברור שחתם כעד, לעומת גט שלשון הבעל הוא, ועל העד להורות שהינו חותם כעד. וכ"כ בסדר הגט למהר"י מרגלית סי' נד. ואם כתב גם את שם אביו או שם משפחתו, וודאי שיש להכשיר הכתובה.

²¹⁶ רמ"א חו"מ סי' מה סעי' ב שבכך היא מרתת לשקר.

החתן מוסר לכלה את כתובתה (אם אינם אסורים), יש שהצריכו עדות על כך²¹⁷. הכלה מפקידתו ביד אמא שלה, או ביד אחד הקרובים. וי"א שיש לכלה לקחת עימה לביתה את כתובתה עוד בלילה זה²¹⁸.

יש שהצריכו שהחתן יאמר לכלה: 'הא כתובתיך'. ויש שנהגו שהרב המסדר אומר ומיידע את הכלה בכך.

הכתובה נמסרת בין הקידושין לנישואין. יש לציין כי בהתחייבות ובנתינת הכתובה לא מתבצע הליך כלשהו בזיקה בין בני הזוג. ורק בעת החופה והנישואין מתחייב בחיוביו שמחמת הנישואין וזוכה הבעל במעשה ידי אשתו, במציאתה בבתולה. ואילו באלמנה זוכה רק ביחוד הראוי ביאה²¹⁹.

²¹⁷ במסירת הכתובה ישנו היתר של ביאה, והוא כחלק מפעולת הקידושין. ולכן נמסרת עוד בטרם ברכת הנישואין.

²¹⁸ אגרות משה ח"ג רכו, ודן שם שיהא בחפציה ולא בחפצי האישי.

²¹⁹ שו"ע אהע"ז סי' סד סעי' ה. וראה בב"ש שדווקא לרא"ש כן, אך לרמב"ם לעולם בעי יחוד לביאה. וראה ב"ש סק"ו. וכן בשו"ע בסי' נד. כמו כן מתחיל משעה זו להפיר נדריה, אך ביסודו של דין זה הוא, דעתה של האשה כשנודרת על דעתו, ולא שחל הליך כל שהוא.